

FR. MERLJAK:

Tato, zlatna majko, mamice!

Resnična povest.

ilo je septembra 1918. leta. Tisti čas sem služboval v Peči, v glavnem mestu Metohije.

Pa krenem nekega dne v Belo polje, vasico dobre pol ure hodá daleč od Peči, da se nekoliko izprehodim. Vračaje se v mesto, sem šel po stezi bližnjici. Zdajci začujem besede: »Gjuro, nemoj ovako, Bog će te kazniti!«

Glas je prihajal s travnika kakih dvesto korakov stran od steze, kjer sem bil tisti čas. Iz radovednosti stopim na travnik in zagledam tam dva dečka. Prvemu je utegnilo biti osem let, drugi pa jih ni imel več kot pet. Mlajši deček je bil, ki je ošteval starejšega z gornjimi besedami, češ, naj ne dela tako, da ga ne kaznuje Bog. Oba pa sta sedela v travi in držala v roki vsak svojo jelševo vejico ter mahala z njo v isti smeri nekoliko od tal.

Med njima je ležala vznak mlada žena. Oči so ji bile odprte. Zdelo se mi je, da motri z njimi mene in otroka. Toda zdajci sem spoznal, da je mrtva, zakaj njeno lice je bilo blede, oči osteklenele, a ustna in nosnice so že počrnevale. Ženska je morala biti, dokler je bila zdrava, stasita in lepa. Sploh, dasi mrtva, je pričala po svojih potezah, da ima za seboj boljše čase in da so ji ugonobile zdravje in življenje le vojne neprilike: žalost, trpljenje v boju za prehrano in proti gladu.

Smrt pod milim nebom, tik mesta in ljudi! Lahek odgovor za tiste čase, dasi strašen: Morda je hotela v mesto, morda je bila namenjena v vas, da izprosi strehe in kruha za otroka in zase. Morda je iskala dela, a je nihče ni maral, ker je vsakdo videl, da je bolna in da ima poleg tega še dva za delo nesposobna dečka. Milodarov je takrat redko kdo dajal, še rodni brat rodnemu bratu ne. Denarja še, toda hrane, kje naj jo vzame? Ni je imel tiste čase ne bogataš ne siromak;

in vojna ni ubijala ljudi samo telesno, ubijala jim je tudi duše, srca. Kdor je kaj imel, je bil navadno trd, neusmiljen in lakomen tako, da se je takih ljudi oprijela psovka »veržižniki« in »navijalci cen«. To pa zato, ker so ti ljudje neusmiljeno odganjali siromake in prodajali svoje blago le tistim, ki so jim ga plačevali najdražje.

Tudi v Metohiji je bilo tisti čas veliko verižnikov in navijalcev cen. Metohija je bogata pokrajina, žitnica Črne gore. Raj bi bila, če bi bila tamošnja zemlja obdelana tako skrbno in umno, kakor je obdelano naše slovensko polje.

Na tisoče siromašnih Črnogorcev se je zatekalo za svetovne vojne iz svojih krških prebivališč v Metohijo, iskaje kruha in zasluzka. Poleg njih je bilo tudi dokaj Srbov iz notranje Srbije, ki so se bili umaknili semkaj iz različnih vzrokov in čakali osvobojenja izpod jarma sovražnih čet. Bilo pa je tudi mnogo vojaštva iz Avstrije in Ogrske. To vojaštvo je imelo tisti čas vso oblast v rokah in je izžemalo deželo do mozga. Ne le da se je hranilo z dajatvami na pridelkih, ki mu jih je moral prinašati narod, zahtevalo je veliko več: tudi žita in živine za odvoz v zaledje. Pa tudi tega mu ni bilo dovolj, marveč izvleklo je poleg tega iz naroda še zlata in srebra, kar ga je največ moglo.

Vojaška oblast je žito, ki ga je poprej prisilno pobrala ljudem deloma kot davek, deloma proti plačilu v malo vrednih avstrijskih bankovcih, prodajala potem prav istim ljudem nazaj za zlato in srebro. Še več! Ko je siromašnejšim slojem pošel zlati in srebrni denar, so nosili v avstrijska skladišča nakitje, vezenino in kožuhovino, za kar jim brezvestni židovski oficirji često niso dali več krušnih pridelkov kot toliko, da so se ti nesrečniki in njih družine po komaj petkrat do šestkrat nasitili.

Nič čudnega, da sta ob takih razmerah in ob tolikem številu nedomačinov zavladali polagoma tudi v bogati Metohiji draginja in lakota.

In ko je prišla ta strašna šiba, se je razširila s takim razmahom, da so siromaki dobesedno umirali od gladu. Zjokati se je moral človek ob pogledu na nežno deco, ki je postavala od zore do mraka po ulicah in vsa blede in izmršena do kosti molila roke, proseč kruha. Srečen je bil oni, ki se ga je kdo usmilil.

Družinico, ki o njej pripovedujem, je zadela ista usoda, kakor sto in sto drugih.

»Oca su ubili Turci,« sta odgovorila dečka, ko sem ju vprašal po očetu.

»A majka, eto ju ovde, umrla je danas,« mi je pripovedoval starejši.

Tedaj pa se dvigne njegov bratec, zardi v obraz in me pogleda tako neizrečeno milo, da imam ta obrazek še danes pred očmi, ter

reče: »Nije istina, šuti, Gjuro, majka još nije umrla, tek kada zatvori oči, bit će mrtva. Je li tako, gospodine?«

In zopet me je pogledal siromaček milo, proseče, z obrazom, na katerem je bilo vidno, da se vsak trenutek spusti v jok. Nato je pri-
vlekel iz nedrij kos koruznega kruha in ga stiskal mrtvi materi v roko.

»Kdo ti je dal kruha?« ga vprašam.

Odgovoril mi je njegov brat: »Majka mu ga je dala jutros.«

Povedal mi je dalje, da je dala enak kos tudi njemu, a on ga je že pojedel.

»Kaj pa je mati jedla danes?«

»Nič.«

»Včeraj?«

»Nekoliko grozdja je pozobala, drugega nič.«

»Zakaj ne?«

»Že več dni ni jedla skoro ničesar, ker je bila bolna.«

»Kdo pa vam je dajal hrano?«

»Neki dobri ljudi, gospodine.«

»Kje so tisti ljudje in kdo so?«

»Pa ne znam, gospodine, u varoši su nama davali sevap (milošćino).«

»Imata li kaj denarja?«

»Ništa.«

»Morda ga pa ima kaj mati?«

»Nema, gospodine, ni ona ništa.«

Mlajši deček me je ponovno zaprosil, naj mu povem in poučim brata Gjura, da mati tako dolgo ne bo mrtva, dokler ne zapre oči.

»Povedal bo drugi gospod, ki ga pošljem semkaj. Dotlej počakajta lepo pri materi in podita muhe raz njen obraz.« Bolje nisem znal potolažiti sirote, ki ni mogla verjeti, da je mati res mrtva.

Stisnem mu v roko bankovec, pomoč iz nekega sklada, ki smo ga bili zložili somišljeniki nalašč za take in podobne prilike, ter odhitim proti mestu. »Ti in bratec vsak polovico,« sem še naročil poprej, »pokažita denar popu Nikoli in povejta mu tako.«

Tedaj se je vrgel starejši deček na tla tik matere in zajokal: »Kuku mene, tato, zlatna majko moja, mamice!« (Joj meni itd. Tato imenujejo Srbi mater, kadar ji hočejo izkazati posebno ljubezen.) Tudi mlajši bratec je bridko zajokal, ko sem omenil popa Nikolo. Videl je tega duhovnika često pri pogrebih, zato mu je bilo sedaj jasno, kaj je z materjo.

Toda svečenik Nikola ni bil tisti čas samo pogrebnik in duhovnik v Peči, marveč je bil tudi velik dobrotnik srbskega življa.

Srečala sva se koj nato na ulici v mestu. Povedal sem mu, kaj sem videl. Takoj je šel na mesto in vzdihnil: »Još koji dan, a dugo ne više.«

Res, še ne mesec potem je srbski junak Kosta Pečanac zavzel Peč in od Soluna sem je začela prodirati srbska vojska vsak dan hitreje. Avstrooogrskega gospodstva je bilo konec.

Tista dva dečka, o katerih ste pravkar čuli, nista bila izstradana, ko sem ju našel pri mrtvi materi. Prilичno dobro sta bila rejena in zdrave barve, zakaj mati je šla za nju v smrt. Umorila jo je lakota; očividno je pritrgovala sebi, samo da otroka nista bila lačna.

»Tato, zlatna majko, moja mamice!...« Bog zna kolikokrat zdihujeta dečka še danes po njej...

Iskre in kresnice.

1.

*Da videz ga sveta ne zmede,
se racijonalist* mu skrije.
Modrost doma kot pajek prede
iz sebe — kar iz domišljije.*

*A glej tam zunaj empirista,
po vsej prirodi išče, zbira,
drhteč po njeni knjigi lista,
modrosti se pečat odpira.
Tako čebela pridno znaša,
do vsake poleti cvetice,
povsod potrka in povpraša,
kje našla bi sladkost resnice.*

2.

*Če na nebu mesec vidim sam,
kazati si v vodi ga ne dam.
Izkustvo lastno kaže
resnico vseh stvari,
besed zrcalo laže,
pretvarja in slepi!*

3.

*Kjer dobra pade kal,
dobrota bujno se razrase,
kjer pljuskne zlobe val,
nesreča sama se razpase.*

4.

*V protislovja zliva se resnica,
grdo z lepim združeno živi:
bodi krasna še tako cvetica,
smrtna senca sleherni sledi.*

5.

*Moj sin, se hoče ti modrosti,
poslušaj mnogo, čitaj dosti!
Kresalo je beseda tuja,
duha ti neti in obuja,
kresalo sleherni je knjiga,
duha ti kreše in užiga.*

6.

*Dobra knjiga se mi zdi
kažipotna luč noči:
poča prava potrjuje,
nepoznana razsvetljuje.*

7.

*Trpljenje, ti si ogenj tisti,
ki pristno v njem zlato se čisti.
Le muči, žgi, le do kosti,
kar je nevredno, naj zgori!
O hvala, hvala ti, bolest,
ti daješ moč, samozaves!*

Sava Radič-Mirt.

* Najvišja človeška znanost je filozofija, išče resnico, ki naj vodi človeka v misli in dejanju. Dve glavni stranki tekmujeta v filozofiji, vsaka išče resnico na svoj način: racijonalist iz samega premišljevanja, empirist iz opazovanja prirode in življenja.